

ALEKSANDRA POLAK-KRUSZYK
Uniwersytet Wrocławski

 <https://orcid.org/0000-0001-7005-7238>

Kobieta w izolacji penitencjarnej Refleksje na tle systemów penitencjarnych Polski i Francji

**Women in penitentiary isolation:
reflections on the penitentiary systems
of Poland and France**

Abstract: This paper analyzes the current provisions related to the imprisonment of female prisoners within the Polish and French penitentiary systems. Women's imprisonment has been a deeply emotional and contentious issue for a long time. Research indicate that the experience of prison isolation might vary for women. One of the most controversial aspects is the placement of children under three years old with their incarcerated mothers in the House of the Mother and Child. Experts also highlight that the discomfort these women experience is persistent and never fully goes away. Another – often ignored issue – is that incarceration affects basic hygiene products. This suggests the need for a tailored approach in the treatment of this group of convicts.

Keywords: female prisoners, motherhood in prison, House of the Mother and Child, Polish penitentiary system, French penitentiary system, sentenced mothers

1. Wprowadzenie

Problematyka dotycząca wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet jest obszernym i złożonym zagadnieniem. W literaturze penitencjarnej podkreśla się, że skazane kobiety napotykają znaczne trudności w procesie adaptacji do warunków zakładu karnego i odmiennie odczuwają czas odbywanej kary. Penitencjaryści zauważają nadto, że izolacja

więzienna wywołuje u kobiet ciągły niepokój¹, a dolegliwości, których doświadczają, mają charakter stały².

Na taki stan rzeczy wpływa wiele czynników. Na początku warto zaznaczyć, że badania wskazują, iż kobiety są z natury bardziej emocjonalne od mężczyzn i w większym stopniu przeżywają rozłąkę z bliskimi (w tym zwłaszcza z dziećmi pozostającymi na wolności)³. Wskazuje się, że na skutek długotrwałego oderwania od środowiska rodzinnego często odczuwają one osamotnienie i utratę poczucia bezpieczeństwa⁴. Należy mieć na względzie, że dla kobiet odbywających karę pozbawienia wolności (w tym zwłaszcza kary długoterminowe) więzi z rodziną i dziećmi są niezwykle ważne. Te relacje stanowią fundament emocjonalnego wsparcia i dają nadzieję na lepszą przyszłość⁵.

Osadzonym kobietom doskwiera również lęk przed społecznym wykluczeniem. Badania pokazują, że mają one trudności z radzeniem sobie z opinią publiczną oraz presją społeczną, która jest wywierana na sprawczyńach przestępstw w takich sytuacjach⁶. Skazane martwią się o życie na wolności, trudności ze znalezieniem pracy i przyszłość swoich dzieci⁷.

Do tego dochodzą kwestie dotyczące zaspokajania potrzeb pielęgnacyjno-higienicznych oraz trudności z tym związane. W izolacji trudniej zadbać o swój wygląd, co wpływa na obniżenie poczucia własnej wartości kobiet⁸. Wskazują one także na niedogodności związane z dostępem do podstawo-

¹ K. Sitnik: *Odmienności w wykonywaniu kary pozbawienia wolności wobec kobiet w obowiązującym ustawodawstwie polskim*. „Acta Erasmiana” 2011, T. 1, s. 293–294.

² J. Chmielewska: „*Jestem bezsilna, mogę popłakać w ukryciu*” – kobiety skazane na kary długoterminowe o dolegliwościach pobytu w więzieniu. „Resocjalizacja Polska” 2017, nr 13, s. 150.

³ M. Gordon: *Postępowanie ze skazanymi kobietami*. W: *Księga Jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988*. Red. A. Marek. Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990, s. 491–492.

⁴ E. Rekosz: *Postępowanie z kobietami skazanymi na kary długoterminowe – kilka refleksji na marginesie badań*. „Stowarzyszenie Interwencji Prawnej” 2009, nr 2, s. 9–10.

⁵ M. Badowska-Hodyr: *Więź z rodziną i jej znaczenie w procesie inkluzji społecznej z perspektywy osadzonych kobiet odbywających kary długoterminowe*. „Probacja” 2017, nr 3, s. 47–68.

⁶ B. Skafiriak: *Kobiety w warunkach izolacji więziennej a ich readaptacja do życia na wolności*. W: *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii i działań resocjalizacyjnych*. Red. B. Skafiriak. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007, s. 240–246.

⁷ A. Polak-Kruszyk: *Macierzyństwo w zakładzie karnym. Zagrożenia i szanse z punktu widzenia polityki penitencjarnej*. „Humanities & Social Sciences Reviews” 2022, vol. 10, no. 5, s. 11–12.

⁸ B. Waligóra: *Deprywacja potrzeb u osób pozbawionych wolności*. W: *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*. Red. B. Hołyst. Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1984, s. 60–61.

wych produktów higienicznych (w tym środków higieny menstruacyjnej, które są dostępne dla nich w ograniczonej ilości)⁹.

Badania pokazują też, że kobiety mają problemy z adaptacją do życia w społeczności złożonej wyłącznie z osób tej samej płci. Długotrwałe przebywanie wszystkich skazanych kobiet na małej przestrzeni, gdzie każda posiada swoje utrwalone nawyki, może prowadzić do sytuacji konfliktowych¹⁰. Różnice w charakterach i upodobaniach generują kłótnie między osadzonymi, a to z kolei skutkuje brakiem poczucia przynależności do grupy¹¹.

Kolejnym istotnym aspektem związanym z izolacją więzienną kobiet jest możliwość sprawowania opieki nad dzieckiem w warunkach zakładu karnego. To zagadnienie od lat stanowi przedmiot licznych dyskusji nie tylko w Polsce, ale również na arenie międzynarodowej. Z jednej strony kwestia ta budzi wiele wątpliwości, środowisko więzienne może bowiem wywierać negatywny wpływ na kształtującą się psychikę małego dziecka¹². Z drugiej zaś możliwość ta stanowi szansę dla matek na zapewnienie dziecku opieki i wykształcenie w sobie prawidłowych postaw macierzyńskich. Wiąż pomiędzy osadzoną kobietą a jej dzieckiem może mieć kluczowe znaczenie dla procesu resocjalizacji. Dobra relacja z dzieckiem zachęca bowiem matki do pracy nad sobą i zmiany dotychczasowego postępowania¹³.

Celem niniejszego artykułu jest analiza specyfiki wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet w Polsce i we Francji, ze szczególnym uwzględnieniem ich potrzeb, warunków osadzenia oraz sytuacji skazanych matek. Zestawienie to ma za zadanie wskazanie wspólnych wyzwań oraz różnic w podejściu do resocjalizacji kobiet w obu systemach prawnych. Należy jednak zauważyć, że idealne zestawienie regulacji prawnych Polski i Francji jest trudne z uwagi na różnice w szczegółowych uregulowaniach oraz praktyce penitencjarnej.

W artykule zastosowano metodę komparatystyczną, umożliwiającą przeanalizowanie kluczowych aspektów regulacji prawnych obu systemów penitencjarnych oraz wskazanie podobieństw i różnic w traktowaniu osadzonych kobiet. W opracowaniu wykorzystano dostępne dane statystyczne,

⁹ N. Olszewska: *Prysznic dwa razy w tygodniu. Nawet jak ma okres. Paczkę podpasek daje jej więzienie, dokupić może w kantynie, są tampony: osiem za 12 zł*. Wyborcza.pl. Duży Format. 11.05.2020. <https://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,25930904,prysznic-dwa-ra-zy-w-tygodniu-nawet-jak-ma-okres-paczke-podpasek.html> [dostęp: 10.07.2024].

¹⁰ J. Chmielewska: „*Jestem bezsilna, mogę popłakać w ukryciu*”..., s. 153–156.

¹¹ Ibidem.

¹² A. Matysiak-Błaszczuk, E. Włodarczyk: *Macierzyństwo za kratami*. „Pedagogika Społeczna” 2004, nr 2–4, s. 59–65.

¹³ Ibidem, s. 62–63.

przepisy prawne, literaturę przedmiotu oraz raporty organizacji zajmujących się monitorowaniem warunków w zakładach karnych.

Problematyka dotycząca wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet pozostaje złożonym zagadnieniem, które wymaga uwzględnienia zarówno aspektów prawnych, jak i społecznych. Skazane napotykają specyficzne trudności związane z adaptacją do warunków zakładów karnych, odseparowaniem od rodziny, presją społeczną czy dostępem do podstawowych produktów higienicznych, co czyni tę grupę osadzonych szczególnie wrażliwą na różnego rodzaju dysfunkcje systemu penitencjarnego.

2. Skazane kobiety w polskim systemie penitencjarnym

Na podstawie danych zawartych w Rocznej Informacji Statystycznej Centralnego Zarządu Służby Więziennej udało się ustalić, że zgodnie ze stanem na 31 grudnia 2023 r. w jednostkach penitencjarnych w Polsce przebywało łącznie 73 174 osadzonych, w tym 3536 kobiet¹⁴. Oznacza to, że kobiety stanowiły jedynie 4,83% całkowitej populacji osadzonych. Jak zatem widać, jest to niewielka grupa wśród wszystkich tymczasowo aresztowanych, skazanych i ukaranych w polskich zakładach karnych. Niemniej jednak, analizując statystyki z ostatnich 5 lat, można zauważyć, że liczba kobiet skazanych na kary pozbawienia wolności systematycznie rośnie¹⁵. Od 2019 r. obserwuje się przyrost w tej grupie osadzonych, a populacja kobiet w latach 2019–2023 zwiększyła się aż o 499 skazanych. Jak zatem widać, dane wskazują na mały, lecz rosnący udział kobiet w populacji osadzonych, co rodzi pytania o zmieniający się profil przestępczości kobiet, odmienne podejście sądów do wymierzania kar oraz skutki społeczno-kulturowe tego zjawiska.

Kobiety stanowią charakterystyczną grupę w zakładzie karnym, w stosunku do której wykonywanie kary pozbawienia wolności przebiega nieco inaczej. Po pierwsze, ustawodawca zdecydował w treści art. 87 § 1 k.k.w.¹⁶, że odbywają one karę odrębnie od mężczyzn. W polskim systemie penitencjarnym płeć stanowi jedno z kryteriów uwzględnianych przy zewnętrznej klasyfikacji skazanych (art. 82 § 2 pkt 1 k.k.w.), a następnie przy wewnętrznej, dotyczącej rozmieszczenia skazanych w celach mieszkalnych w obrębie

¹⁴ Statystyka penitencjarna roczna za rok 2023. Opublikowano na stronie internetowej: <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> [dostęp: 21.07.2024].

¹⁵ Statystyka penitencjarna roczna za lata: 2019, 2020, 2021, 2022, 2023. Opublikowano na stronie internetowej: <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> [dostęp: 21.07.2024].

¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy. T.j. Dz.U. 2024, poz. 706 [dalej: k.k.w.].

jednostki (§ 7 Regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności)¹⁷. Należy przy tym zauważyć, że ustawodawca nie wymaga tworzenia odrębnego zakładu karnego przeznaczonego wyłącznie dla kobiet, nie został on bowiem wymieniony w art. 69 k.k.w., który wskazuje cztery rodzaje zakładów karnych. W praktyce penitencjarnej owo „oddzielenie” skazanych kobiet od mężczyzn może następować poprzez tworzenie odrębnych zakładów karnych, wydzielonych oddziałów w zakładach karnych lub po prostu cel mieszkalnych przeznaczonych wyłącznie dla kobiet¹⁸.

Po drugie, kobiety co do zasady osadza się w zakładach karnych typu półotwartego (art. 87 § 2 k.k.w.). Wyjątek stanowią skazane na najdłuższe kary pozbawienia wolności, tj. w wymiarze 25 lat lub wyższym, a także na karę dożywotniego pozbawienia wolności, które w pierwszej kolejności trafiają do zakładów karnych typu zamkniętego (art. 88 § 3 pkt 2 k.k.w.). Istnieje również możliwość skierowania kobiety do zakładu innego typu, jeśli istnieją względy bezpieczeństwa lub przemawia za tym stopień jej demoralizacji (art. 87 § 2 k.k.w.). Każda z wymienionych przesłanek może samodzielnie stanowić podstawę do przeniesienia kobiety do innego typu zakładu karnego niż półotwarty. Decyzję w tej sprawie podejmuje komisja penitencjarna, która jako organ postępowania wykonawczego odpowiada za klasyfikację skazanych¹⁹.

Po trzecie, ustawodawca uwzględnia odmienne potrzeby higieniczne kobiet, które w przeciwieństwie do skazanych mężczyzn częściej korzystają z wody i ciepłej kąpieli. Zgodnie z § 27 pkt 4 Regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności skazana kobieta ma prawo do korzystania z ciepłej wody co najmniej raz dziennie i z ciepłej kąpieli dwa razy w tygodniu. Dla kontrastu przywołać należy pkt 3 tego paragrafu, który przewiduje, że skazany mężczyzna może korzystać z ciepłej kąpieli co najmniej raz w tygodniu (z wyjątkiem osadzonych mężczyzn zatrudnionych przy pracach brudzących oraz tych, którzy chorują). Środki higieniczne dla kobiet zapewnia administracja zakładu karnego i są to obligatoryjne świadczenia ze strony jednostki. Skazane posiadają również własne artykuły kosmetyczne, które otrzymują w paczkach od

¹⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności. Dz.U. 2022, poz. 2847.

¹⁸ T. Przesławski, M. Rokosz: *Komentarz do art. 87. W: Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*. Red. W. Sych. Wyd. 2. Lex 2024. <https://sip.lex.pl/#/commentary/587923985/767973/przeslawski-tomasz-red-sych-wojciech-red-kodeks-karny-wykonawczy-komentarz-wyd-ii?cm=URELATION> [dostęp: 10.07.2024].

¹⁹ Ibidem.

rodzin, a niektóre produkty mogą też dokupić w kantynie więziennej²⁰. Krajowe przepisy nie precyzują jednak dokładnych zasad dostępu osadzonych kobiet do produktów higieny menstruacyjnej. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 grudnia 2016 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych wskazuje jedynie, że kobiety przebywające w zakładach karnych otrzymują jedną sztukę pakietu higienicznego zgodnie ze zgłaszanymi przez nie potrzebami²¹. Z kolei Instrukcja nr 2/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 21 listopada 2018 r. dotycząca postępowania z osadzonymi kobietami podkreśla konieczność zapewnienia odpowiednich warunków higienicznych w jednostkach penitencjarnych dla kobiet²². W § 6 pkt 2 Instrukcji zaleca się m.in. rozszerzenie oferty kantyn o wybrane środki higieniczne. Jednakże dokument ten nie rozwiązuje problemu bezpłatnego dostępu do podpasek i innych produktów higienicznych dla kobiet, które nie mają środków finansowych i nie mogą liczyć na wsparcie z zewnątrz.

Trudności z dostępem do środków higienicznych szczególnie dotyczą podczas menstruacji te osadzone, które nie mogą pozwolić sobie na ich samodzielny zakup²³. Odnotowano przypadki, w których kobiety z powodu braku podstawowych środków higienicznych były zmuszone korzystać z prowizorycznych rozwiązań²⁴. Kwestia ta została poruszona przez Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur w raporcie z dnia 22 stycznia 2024 r., dotyczącym wizytacji Oddziału Zewnętrznego w Lublińcu Zakładu Karnego w Herbach²⁵, oraz raporcie z dnia 17 maja 2024 r. po wizytacji

²⁰ M. Teleszewska: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet*. Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2018, s. 9.

²¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 grudnia 2016 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych. Dz.U. 2024, poz. 1406.

²² Instrukcja nr 2/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 21 listopada 2018 r. w sprawie postępowania z osadzonymi kobietami. https://ape.aws.edu.pl/pluginfile.php/196988/mod_page/content/32/instrukcja%20nr%202%20Dyrektora%20Generalnego%20S%20C5%82u%C5%BCby%20Wi%C4%99ziennej%20z%20dnia%2021%20listopada%202018%20roku.pdf [dostęp: 30.07.2024].

²³ M. Warchała: *Julia Maciocha: Znam zakłady karne, w których paczka podpasek przysługuje na sześć osadzonych*. Wysokie Obcasy. 08.08.2019. <https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,25068511,julia-maciocha-dla-co-trzeciej-z-nas-paczka-podpasek-to-niebagatelny.html> [dostęp: 30.07.2024].

²⁴ N. Olszewska: *Prysznic dwa razy w tygodniu...*

²⁵ Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z dnia 22 stycznia 2024 r. z wizytacji Oddziału Zewnętrznego w Lublińcu Zakładu Karnego w Herbach. https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2024-03/Raport_KMPT_OZ_Lubliniec_%28ZK%20Herby%292023.pdf [dostęp: 30.07.2024].

Zakładu Karnego Nr 1 w Grudziądzu²⁶. Celem tych wizytacji było zbadanie sposobu traktowania osadzonych, wzmocnienie ich ochrony przed torturami i innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem czy karaniem, a następnie przedstawienie odpowiednich rekomendacji władzom. Miało to zapewnić poprawę warunków bytowych osób pozbawionych wolności oraz zapobiegać jakimkolwiek formom nadużyć, z uwzględnieniem standardów uznawanych przez międzynarodowe organizacje.

W raportach zwrócono uwagę na niedostateczne uregulowanie na gruncie prawa polskiego kwestii związanych z dostępem osadzonych kobiet do środków higieny menstruacyjnej. Zdaniem Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur reglamentowana liczba produktów może być w praktyce niewystarczająca. Specjaliści podkreślają, że higiena intymna podczas menstruacji jest niezwykle ważna i zapobiega wielu chorobom²⁷.

Przepisy polskiego prawa karnego wykonawczego uwzględniają sytuację skazanych matek, kierując się w tej kwestii dobrem małego dziecka. Ustawodawca wprowadza szereg regulacji, umożliwiając kobietom sprawowanie stałej i bezpośredniej pieczy nad dziećmi w izolacji. Przepisem wiodącym i kształtującym standardy w omawianej materii jest art. 87 § 3 k.k.w., zgodnie z którym kobiecie ciężarnej oraz karmiącej zapewnia się opiekę specjalistyczną, obejmującą badania diagnostyczne i profilaktyczne²⁸. Od momentu osadzenia kobieta korzysta ze stałej opieki ginekologiczno-położniczej. W ramach tej opieki przeprowadza się wywiad oraz konsultacje psychologiczne. Należy mieć na względzie, że izolacja i cierpienie doświadczane przez kobiety ciężarne w zakładzie karnym mogą negatywnie wpływać na ich zdrowie oraz zdrowie dziecka. Dlatego skazanym należy zapewnić wsparcie i informacje, które pomogą im lepiej przejść przez okres ciąży i macierzyństwa²⁹. Ciężarnym kobietom oferuje się również kursy edukacji rodzicielskiej oraz, jeśli to możliwe, zbilansowaną dietę.

²⁶ Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z dnia 17 maja 2024 r. z wizytacji Zakładu Karnego Nr 1 w Grudziądzu. <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2024-05/Raport%20z%20wizytacji%20ZK%20Nr%201%20Grudzi%C4%85dz.pdf> [dostęp: 30.07.2024].

²⁷ Ibidem.

²⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 lipca 2008 r. K 24/07. OTK-A 2008, nr 6, poz. 110. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/520496505?cm=DOCUMENT> [dostęp: 10.07.2024].

²⁹ K. Sitnik: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet. W: Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne.* Red. A. Kwieciński. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013, s. 330–335.

Zgodnie z § 20 pkt 1 Regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania³⁰ dyrektor może wprowadzać, na wniosek lekarza lub po zasięgnięciu jego opinii, niezbędne odstępstwa od przewidzianych w regulaminie zasad, jeśli wymaga tego stan fizyczny lub psychiczny kobiet tymczasowo aresztowanych. Tymczasowo aresztowaną kobietę ciężarną przenosi się na 2 miesiące przed przewidywanym terminem porodu na szpitalny oddział ginekologiczno-położniczy w areszcie śledczym lub zakładzie karnym, po uprzednim powiadomieniu organu dysponującego o konieczności takiego przeniesienia (§ 20 pkt 2 Regulaminu organizacyjno-porządkowego tymczasowego aresztowania). Podobne zasady dotyczą skazanych prawomocnie kobiet karmiących lub będących w ciąży. Dyrektor zakładu karnego może również wprowadzać względem nich niezbędne odstępstwa od regulaminu, co musi być poparte wnioskiem lub opinią lekarza (§ 24 pkt 1 Regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności). Tak jak w przypadku tymczasowego aresztowania skazane kobiety w ciąży przenoszone są na 2 miesiące przed przewidywanym terminem porodu na szpitalny oddział ginekologiczno-położniczy w zakładzie karnym lub areszcie śledczym (§ 24 pkt 2 Regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności).

W tym kontekście warto podkreślić treść art. 87 § 4 k.k.w., który umożliwia skazanej kobiecie sprawowanie stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem do ukończenia przez nie 3. roku życia w przywieszennym domu dla matki i dziecka. Dzięki temu uregulowaniu skazane matki mogą całodobowo troszczyć się o swoje dzieci, wykonywać wszelkie czynności higieniczne, opiekuńcze oraz realizować pozostałe obowiązki macierzyńskie.

Wśród istotnych przepisów dotyczących tej grupy osadzonych należy wskazać na art. 112 § 1 k.k.w., który przyznaje prawo do dłuższego spaceru kobietom ciężarnym, karmiącym oraz tym, które odbywają karę pozbawienia wolności w przywieszennych domach dla matki i dziecka. Z kolei art. 113a § 1 k.k.w. reguluje prawo do dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych, a art. 143 § 2 k.k.w. zabrania stosowania niektórych kar dyscyplinarnych wobec tej grupy skazanych, takich jak: umieszczanie w celi izolacyjnej, pozbawienie możliwości otrzymywania paczek żywnościowych oraz ograniczenie możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych. Takie restrykcje mogłyby bowiem negatywnie wpłynąć na zdrowie fizyczne i psychiczne dziecka. Ustawodawca postanowił również, że wobec kobiet w widocznej ciąży nie stosuje się większości środków przy-

³⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania. Dz.U. 2022, poz. 2848.

musu bezpośredniego (art. 9 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej)³¹.

Procedurę przyjęcia do domu dla matki i dziecka reguluje rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2003 r. w sprawie trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek³². Przywieszne domy dla matki i dziecka tworzy się przy wybranych jednostkach i stanowią one odrębne obiekty. Skazane matki i ich dzieci muszą być bowiem oddzielone od oddziałów przeznaczonych dla reszty skazanych. W Polsce domy te funkcjonują przy dwóch jednostkach penitencjarnych: Zakładzie Karnym w Krzywańcu³³ oraz Zakładzie Karnym Nr 1 w Grudziądzu³⁴.

Przyjęcie do domu odbywa się na podstawie pisemnego wniosku złożonego przez matkę. Wniosek ten jest kierowany do dyrektora zakładu karnego, przy którym dom został zorganizowany (§ 3 pkt 1 rozporządzenia 2003). Dyrektor następnie zawiadamia właściwy sąd opiekuńczy, który musi wyrazić zgodę (§ 3 pkt 3 rozporządzenia 2003). Jeżeli ojciec posiada pełną władzę rodzicielską, kobieta musi również uzyskać jego zgodę w przedmiotowym zakresie. W przypadku braku porozumienia między rodzicami lub niemożności uzyskania zgody ojca sprawę ponownie rozstrzyga sąd opiekuńczy (art. 97 § 2 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy)³⁵. Umieszczenie tymczasowo aresztowanej w domu wymaga także zgody organu, do którego dyspozycji ona pozostaje (§ 3 pkt 4 rozporządzenia 2003).

Należy zauważyć, że kobiety mogą przebywać w domach ze swoimi dziećmi od momentu ich urodzenia aż do ukończenia przez nie 3. roku życia. Wyjątkiem są sytuacje, gdy względy wychowawcze lub zdrowotne, potwierdzone opinią lekarza albo psychologa, przemawiają za oddzieleniem dziecka od matki lub za przedłużeniem bądź skróceniem tego okresu (art. 87 § 4 k.k.w. oraz § 7 rozporządzenia 2003). Co istotne, przywieszne domy dla matki i dziecka mają na celu stworzenie warunków zbliżonych

³¹ Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. T.j. Dz.U. 2024, poz. 383 z późn. zm.

³² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2003 r. w sprawie trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek. Dz.U. 2003, nr 175, poz. 1709 [dalej: rozporządzenie 2003].

³³ *Zakład Karny w Krzywańcu. Opis jednostki*. <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-krzywancu> [dostęp: 10.08.2024].

³⁴ *Zakład Karny Nr 1 w Grudziądzu. Opis jednostki*. <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-nr-1-w-grudziadzu> [dostęp: 10.08.2024].

³⁵ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. T.j. Dz.U. 2023, poz. 2809 z późn. zm.

do domowych. Funkcjonariusze Służby Więziennej mający bezpośredni kontakt z dziećmi podczas pełnienia służby nie są umundurowani (§ 11 rozporządzenia 2003). Osadzonym matkom zapewnia się specjalnie przystosowane pomieszczenia, takie jak pokoje z łóżeczkami, pomieszczenia do pielęgnacji dzieci i przygotowywania posiłków, zgodnie z wymogami określonymi w § 10 rozporządzenia 2003. Dodatkowo, § 12 zobowiązuje dyrektora zakładu karnego do powołania specjalnego zespołu opiekuńczo-wychowawczego, który we współpracy z personelem medycznym nadzoruje prawidłowy rozwój dzieci (rozporządzenie 2003, § 12.2).

Możliwość sprawowania bezpośredniej, stałej opieki nad dzieckiem w przywięziennym domu dla matki i dziecka budzi w polskiej literaturze wiele kontrowersji. Z jednej strony wskazuje się, że przebywanie dziecka w środowisku więziennym może negatywnie wpływać na jego rozwój psychiczny i pozostawić trwałe ślady w jego pamięci³⁶. Z drugiej strony podkreśla się, że warunki bytowe, w jakich kobiety żyły przed osadzeniem, często są gorsze niż opieka zapewniana przez personel medyczny oraz psychologiczno-pedagogiczny w zakładzie karnym. Dzięki profesjonalnemu wsparciu kobieta ma również szansę nabyć i utrwalić umiejętności związane z rolą matki³⁷. Co więcej, fakt urodzenia dziecka w zakładzie karnym nie jest odnotowywany w akcie urodzenia ani w innej dokumentacji.

Jeżeli dziecko opuszcza dom przed zwolnieniem matki z zakładu karnego, administracja penitencjarna umożliwia kobiecie podjęcie starań o oddanie dziecka pod opiekę rodzinie bądź o umieszczenie go w placówce opiekuńczo-wychowawczej znajdującej się możliwie blisko jednostki, w której przebywa matka (§ 8 rozporządzenia 2003). Rozstanie z dzieckiem to niewątpliwie trudna i emocjonalnie obciążająca sytuacja. Proces oddzielania matki od dziecka powinien być przeprowadzany stopniowo, z udziałem psychologa. Ponadto, administracja penitencjarna powinna dążyć do zapewnienia jak najczęstszych kontaktów z dziećmi matkom pozostającym w zakładzie karnym, ponieważ ma to pozytywny wpływ na ich resocjalizację. Kontakty z dziećmi stanowią dla nich motywację do zmiany postępowania³⁸, a utrzymywanie tych relacji wspiera je w dalszym procesie readaptacji³⁹.

W polskiej literaturze podkreśla się pewien dylemat. Z jednej strony kluczowe jest, aby dziecko pozostało pod opieką matki, która przy wsparciu specjalistów może odpowiednio dbać o jego rozwój w pierwszych etapach

³⁶ A. Matysiak-Błaszczak, E. Włodarczyk: *Macierzyństwo za kratami...*, s. 59–60.

³⁷ N. Gniadek: *Matka i dziecko w zakładzie karnym (doniesienie z badań)*. „Studia Gdańskie” 2007, T. 28, s. 148.

³⁸ M. Ciosek: *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 147–154.

³⁹ N. Gniadek: *Matka i dziecko w zakładzie karnym...*, s. 148.

życia. Z drugiej strony matka może zmagać się z różnymi problemami i dysfunkcjami, co rodzi wątpliwość, czy będzie w stanie zbudować bezpieczną więź z dzieckiem⁴⁰.

Analizowane regulacje oraz opis stosowanych w praktyce rozwiązań warto zestawić z wynikami badań empirycznych, które pozwalają przyjrzeć się bliżej doświadczeniom samych osadzonych kobiet. W 2017 r. przeprowadziłam badania w Zakładzie Karnym w Lublińcu, obejmując nimi grupę 70 osadzonych kobiet⁴¹. Większość z nich, bo aż 79%, miała dzieci, a nawet wnuki pozostające na wolności. Aż 90% badanych przyznało, że po wyjściu na wolność chce rozpocząć nowe życie. Priorytetem dla większości z nich było podjęcie pracy zarobkowej, co motywowane było potrzebą powrotu do bliskich oraz stabilizacją sytuacji rodzinnej. Rozłąka z dziećmi pozostającymi na wolności była przez badane wskazywana jako największa uciążliwość pobytu w zakładzie karnym, natomiast aktywności umożliwiające spędzanie z nimi wolnego czasu sprawiały kobietom ogromną radość⁴². Uzyskane dane wyraźnie wskazują, że więzi z rodziną stanowią dla izolowanych kobiet nie tylko istotne źródło wsparcia emocjonalnego, ale również ważny bodziec do podjęcia starań o zmianę zachowania i poprawę sytuacji po zakończeniu odbywania kary.

3. Skazane kobiety we francuskim systemie penitencjarnym

Kobiety stanowią jedynie 4,7% całej populacji więziennej we Francji⁴³, a ich odsetek od lat waha się w granicy do 5%⁴⁴. W kraju istnieją dwa zakłady karne przeznaczone wyłącznie dla kobiet: Zakład Karny w Rennes (Centre pénitentiaire pour femmes de Rennes) oraz Zakład Karny w Wersalu (La maison d'arrêt de Versailles). Zgodnie z danymi na 1 stycznia 2024 r. w Rennes przebywały 174 kobiety⁴⁵, a w Wersalu

⁴⁰ M. Arczewska: *Więzienne matki. Pomędzy zachowaniem przywiązaniowym a transmisją międzypokoleniową*. „Prawo w Działaniu. Sprawy cywilne” 2020, nr 42, s. 33–34.

⁴¹ A. Polak: *Kobieta w zakładzie karnym: rozważania w świetle badań własnych*. W: *Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa*. Red. A. Nawój-Śleszyński, A. Leszczyńska. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 223–225.

⁴² Ibidem, s. 225–228.

⁴³ *World Prison Brief – France*. <https://www.prisonstudies.org/country/france> [dostęp: 10.07.2024].

⁴⁴ *Femmes détenues*. La section française de l'Observatoire international des prisons. 06.01.2020. <https://oip.org/decrypter/thematiques/femmes-detenu/es/> [dostęp: 11.07.2024].

⁴⁵ *Centre pénitentiaire pour femmes de Rennes*. La section française de l'Observatoire international des prisons. 06.01.2020. <https://oip.org/etablissement/centre-penitentiaire-pour-femmes-de-rennes/> [dostęp: 26.07.2024].

69 kobiet⁴⁶. Pozostałe skazane płci żeńskiej przebywają na oddziałach dla kobiet zlokalizowanych w jednostkach, w których kary odbywają również mężczyźni (pojemność oddziałów dla skazanych kobiet wynosi zazwyczaj od kilkunastu do kilkuset miejsc)⁴⁷. Zgodnie z analizą statystyczną opublikowaną przez francuskie Ministerstwo Sprawiedliwości w 2020 r. i danymi za styczeń 2019 r. oddziały dla kobiet we Francji znajdowały się aż w 79 jednostkach penitencjarnych⁴⁸. Dane dotyczące francuskiego systemu penitencjarnego wskazują zatem na dość stabilną i niewielką liczbę kobiet w populacji wszystkich osadzonych.

Podobnie jak w polskim prawie karnym wykonawczym, we Francji obowiązuje zasada, zgodnie z którą kobiety odbywają karę oddzielnie od mężczyzn. Zgodnie z art. R211-1 Kodeksu penitencjarnego (*Code pénitentiaire*) „mężczyzn i kobiety osadza się w oddzielnych zakładach karnych lub w oddzielnych częściach tego samego zakładu karnego”⁴⁹. W przypadku umieszczenia ich w tej samej jednostce penitencjarnej należy podjąć wszelkie środki, aby uniemożliwić komunikację między nimi (z wyjątkiem dodatkowych zajęć mieszanych – mowa o nich w art. L411-3 CP – podczas których kobiety i mężczyźni mogą się kontaktować). Co więcej, skazane kobiety są nadzorowane wyłącznie przez personel żeński. Funkcjonariusze płci męskiej mogą pełnić taką funkcję jedynie w określonych sytuacjach (np. personel nadzorujący zajęcia mieszane może składać się zarówno z kobiet, jak i mężczyzn). Mężczyźni pracujący w zakładzie karnym mogą wejść na oddział dla kobiet wyłącznie za zgodą dyrektora zakładu karnego (art. D211-2 CP).

Zgodnie z art. L322-9 CP kobiety pozbawione wolności mają zapewnioną opiekę zdrowotną dostosowaną do ich potrzeb niezależnie od tego, czy przebywają na oddziale kobiecym, czy w wyodrębnionym zakładzie karnym. Mają również możliwość zakupu artykułów higienicznych wewnątrz jednostki, a jeśli nie posiadają wystarczających środków, produkty te powinien zapewnić zakład karny.

⁴⁶ *Maison d'arrêt de Versailles*. La section française de l'Observatoire international des prisons. 06.01.2020. <https://oip.org/etablissement/maison-darret-de-versailles/> [dostęp: 26.07.2024].

⁴⁷ *Femmes détenues...*

⁴⁸ L. Simon, C. Touraut: *Exercer sa maternité en prison: Les cellules mère/enfant dans les établissements pénitentiaires français*. «Cahiers d'études pénitentiaires et criminologiques» 2020, n° 51, s. 2–3. https://www.justice.gouv.fr/sites/default/files/migrations/portail/art_pix/Cahiers_etudes_penitentiaires_et_criminologiques_n51_juin2020.pdf [dostęp: 14.07.2024].

⁴⁹ Code pénitentiaire. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000045476241/2024-05-14/ [dostęp: 14.07.2024] [dalej: CP]. Jeśli nie zaznaczono inaczej, tłumaczenia cytatów obcojęzycznych są mojego autorstwa – A.P.K.

W ostatnich latach pojawiły się jednak liczne skargi kobiet na niewystarczające działania administracji penitencjarnej w tym zakresie⁵⁰. Głównym zarzutem jest nieodpowiedni charakter, niska jakość i zbyt mała liczba zestawów higienicznych⁵¹ (dostarczanych w takiej samej formie od 1985 r.). Jak pokazują ostatnie doniesienia z francuskiej prasy, skazane otwarcie przyznają, że ze względu na zbyt małą liczbę artykułów higienicznych podczas menstruacji zmuszone są używać prowizorycznych środków (tj. flaneli, skarpet czy kubeczków zrobionych z oszlifowanych butelek po wodzie)⁵². Problem ten dotyczy m.in. Zakładu Karnego w Wersalu. Brak artykułów higieny menstruacyjnej nie tylko prowadzi do poniżających sytuacji, ale także zmusza kobiety do łamania przepisów wewnętrznych. Skazane naruszają regulamin porządkowy, aby pozyskać niezbędne produkty. Co więcej, z obawy przed stygmatyzacją z powodu widocznych plam na ubraniu całkowicie rezygnują z aktywności, pozostając w czasie menstruacji w celi. Tym samym, odmawiając udziału w zajęciach, narażają się na kary dyscyplinarne⁵³. W marcu 2020 r. Observatoire International des Prisons – Section française (OIP-SF)⁵⁴ otrzymało ponad 40 zgłoszeń od skazanych, którym nie zapewniono podstawowych środków higienicznych. Kobiety te pochodziły z różnych jednostek penitencjarnych⁵⁵. W notatce z dnia 7 listopada 2020 r. Departament Administracji Penitencjarnej (La direction de l'Administration pénitentiaire)⁵⁶ ogłosił, że skazane będą otrzymywać maksymalnie dwanaście podpasiek higienicznych miesięcznie⁵⁷.

⁵⁰ S. Bosquet: *Précarité menstruelle en prison: à quand la gratuité?* La section française de l'Observatoire international des prisons. 13.03.2020. <https://oip.org/analyse/precarite-menstruelle-en-prison-a-quand-la-gratuite/> [dostęp: 14.07.2024].

⁵¹ Skazane zgłaszają, że po przyjęciu do jednostki otrzymują tzw. kobiecego zestaw przyjazdowy, który zawiera od czterech do dwudziestu podpasiek, w zależności od zakładu karnego. Jedna osadzona zgłosiła w 2020 r., że otrzymała jedynie dwie rolki papieru toaletowego i płyn do mycia naczyń. Zdarza się również, że niektóre produkty są przeterminowane i nie posiadają oryginalnej folii lub opakowania. Szerzej: J. Lemoine: *L'insécurité menstruelle dans les prisons françaises*. Grow Think Tank. 06.03.2023. <https://www.growthinktank.org/linsecurite-menstruelle-dans-les-prisons-francaises/> [dostęp: 14.07.2024].

⁵² S. Bosquet: *Précarité menstruelle en prison...*

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Observatoire International des Prisons – Section française (OIP-SF) to utworzona w 1996 r. instytucja, która monitoruje warunki panujące we francuskich więzieniach oraz broni praw i godności skazanych.

⁵⁵ S. Bosquet: *Précarité menstruelle en prison...*

⁵⁶ Departament Administracji Penitencjarnej (La direction de l'Administration pénitentiaire – DAP) jest jednym z departamentów Ministerstwa Sprawiedliwości i odpowiada za administrację więzienną (art. 1 Décret n° 2008-689 du 9 juillet 2008 relatif à l'organisation du ministère de la justice, modifié par Décret n°2016-1675 du 5 décembre 2016).

⁵⁷ A. Dayan: *Femmes en prison: la double peine*. Le Point. 16.08.2023. https://www.lepoint.fr/societe/femmes-en-prison-la-double-peine-16-08-2023-2531797_23.php [dostęp: 20.07.2024].

Podobnie jak w Polsce, francuski ustawodawca daje skazanym matkom możliwość sprawowania opieki nad małymi dziećmi w warunkach zakładu karnego. Kwestie te zostały wyodrębnione w części V rozdziału VI Kodeksu penitencjarnego, który poświęcono „Postępowaniu ze szczególnymi grupami skazanych” (Chapitre VI: *Prise en charge spécifique de certaines catégories de personnes détenues*). Zgodnie z postanowieniami tej części kobiety ciężarne i skazane matki mają prawo do zapewnienia im odpowiednich warunków w jednostce penitencjarnej (art. D216-21 CP). Skazane będące w ciąży mają dostęp do badań ginekologicznych bez żadnych ograniczeń. Badania te i poród odbywają się bez obecności personelu więziennego, co ma na celu zagwarantowanie prawa do poszanowania godności osadzonych kobiet (art. L322-10 CP).

Skazane matki mogą przebywać ze swoimi dziećmi do ukończenia przez nie 18. miesiąca życia (art. D216-22 CP). Zgodnie z art. D216-23 CP granica wieku może zostać wydłużona na wniosek matki, za zgodą Międzyregionalnego Dyrektora Służby Więziennej (Directeur interrégionale des services pénitentiaires)⁵⁸ i po zasięgnięciu opinii komitetu doradczego (La commission consultative). Matki z dziećmi rozmieszcza się w specjalnie przystosowanych celach. Statystyki pokazują, że takie cele znajdują się w 31 francuskich jednostkach penitencjarnych⁵⁹. Cele te są zazwyczaj jednoosobowe (o powierzchni co najmniej 15 m²) i wyposażone w łóżko dla osoby dorosłej, łóżeczko, stolik, przewijak, toaletę oraz umywalkę. W niektórych zakładach karnych funkcjonują także przedszkola i żłobki, choć nie jest to regułą⁶⁰. Co do zasady matka przebywa z dzieckiem na terenie zakładu karnego, natomiast gdy dziecko wymaga pilnej opieki medycznej, która może być udzielona jedynie w warunkach wolnościowych, matka może mu towarzyszyć pod warunkiem, że nie zagraża to bezpieczeństwu i porządkowi jednostki (art. D216-22 CP).

Sytuacja tymczasowo aresztowanych matek i kobiet ciężarnych została uregulowana w Kodeksie postępowania karnego (Code de procédure pé-

⁵⁸ Międzyregionalne Ośrodki Służby Więziennej (Direction interrégionale des services pénitentiaires – DISP) w swej strukturze przypominają Okręgowe Inspektoraty Służby Więziennej zorganizowane w polskim systemie penitencjarnym. Właściwość okręgów regionalnych i międzyregionalnych jest określana w drodze rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości (art. R112-8 Code pénitentiaire). Podobnie w Polsce siedziby i terytorialny zasięg działania dyrektorów okręgowych Służby Więziennej, ze wskazaniem podległych im jednostek, określa Minister Sprawiedliwości w drodze zarządzenia z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie siedzib, terytorialnego zasięgu i szczegółowego zakresu działania dyrektorów okręgowych Służby Więziennej oraz struktury organizacyjnej okręgowych inspektoratów Służby Więziennej. „Dziennik Urzędowy Ministra Sprawiedliwości” 2021, poz. 320.

⁵⁹ L. Simon, C. Touraut: *Exercer sa maternité en prison...*, s. 2.

⁶⁰ L. Anelli: *Baby-blues carcéral*. La section française de l’Observatoire international des prisons. 14.03.2020. <https://oip.org/analyse/baby-blues-carceral/> [dostęp: 14.07.2024].

nale)⁶¹. Art. D400-1 CPP stanowi, że kobietom w ciąży i sprawującym opiekę nad dziećmi zapewnia się odpowiednie warunki osadzenia. Co więcej, zgodnie z art. D216-22 CP matki małych dzieci przebywające w areszcie śledczym mogą zostać przeniesione do zakładu karnego, który dysponuje specjalnie przystosowanymi pomieszczeniami do opieki nad dzieckiem, jeśli wyrazi na to zgodę sędzieja prowadzący sprawę.

Tymczasowo aresztowane matki mogą sprawować opiekę nad dziećmi do ukończenia przez nie 18. miesiąca życia. Podobnie jak w przypadku skazanych matek, również dla kobiet tymczasowo aresztowanych okres, w którym dziecko może przebywać z matką w więzieniu, może zostać przedłużony poza ustawowe 18 miesięcy za zgodą Międzyregionalnego Dyrektora Służby Więziennej i po zasięgnięciu opinii komitetu doradczego (art. D401-1 CPP).

Poród osadzonej kobiety powinien odbyć się na oddziale szpitalnym odpowiednim dla jej stanu zdrowia. Przepisy jednak nie wykluczają możliwości urodzenia dziecka w przywieszonym oddziale ginekologicznym, znajdującym się na terenie jednostki penitencjarnej (art. D400 CPP). Co istotne, jeśli poród odbył się na terenie zakładu karnego, w akcie urodzenia dziecka odnotowuje się jedynie ulicę i numer budynku (art. D400 CPP). Podobnie jak w Polsce, również we Francji wskazuje się, że rozstanie z dzieckiem to trudna chwila dla matek. Jak przyznają same funkcjonariuszki pracujące z tą grupą skazanych: „Zbliżający się termin osiemnastu miesięcy często nasila niepokój i łączy się z pojawieniem się objawów depresyjnych”⁶². W takich sytuacjach wsparcia udziela więzienny psycholog⁶³.

Problemy z dostępnością środków higieny menstruacyjnej to niejedyny problem, z którymi borykają się osadzone kobiety we Francji. Jak donosi organizacja Penal Reform International, kobiety we francuskich więzieniach napotykały także trudności w utrzymywaniu kontaktów z bliskimi. Ze względu na niewielką liczbę jednostek penitencjarnych przeznaczonych wyłącznie dla kobiet często odbywają one karę w odległych miejscach, co utrudnia rodzinom odwiedzanie ich⁶⁴. Rozluźnienie kontaktów z bliskimi, a zwłaszcza z dziećmi pozostającymi na wolności, powoduje u skazanych ogromny niepokój i cierpienie, zwłaszcza gdy są one jedynymi opiekunami tych dzieci⁶⁵.

⁶¹ Code de procédure pénale. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154/ [dostęp: 14.07.2024] [dalej: CPP].

⁶² L. Anelli: *Baby-blues carcéral...*

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Penal Reform International: *Femmes privées de liberté : inclure la dimension genre dans le monitoring*. 2013, s. 18. <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/05/Women-in-detention-FR.pdf> [dostęp: 20.07.2024].

⁶⁵ Ibidem.

4. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza w kontekście izolacji kobiet prowadzi do kilku wniosków. Przede wszystkim, polskie i francuskie przepisy dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności uwzględniają potrzebę zapewnienia kobietom odrębnych warunków w izolacji. We francuskiej praktyce penitencjarnej zauważono jednak istotne braki w zakresie zapewnienia skazanym kobietom podstawowych zestawów higieny menstruacyjnej⁶⁶. Problem ten jest szczególnie akcentowany przez wspomnianą organizację OIP-SF, która monitoruje warunki we francuskich więzieniach oraz walczy o prawa i godność osadzonych⁶⁷. Podobne zagadnienia pojawiły się również na gruncie prawa polskiego – Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur zwrócił uwagę na niedostateczną regulację i ograniczony dostęp kobiet osadzonych do środków higieny menstruacyjnej. Wymóg uwzględnienia specyficznych potrzeb higienicznych skazanych kobiet oraz zapewnienia im niezbędnych środków do utrzymania higieny osobistej jest podkreślany nie tylko na gruncie prawa krajowego Polski i Francji, ale wybrzmiewa także z europejskich standardów dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności w stosunku do tej grupy osadzonych (pkt 10 Rezolucji 1663 (2009) Kobiety w więzieniu)⁶⁸. Na konieczność uwzględniania tych potrzeb zwraca też uwagę Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 marca 2008 r. w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodzinne (pkt 11)⁶⁹.

Działająca w Polsce Fundacja Równość również wskazuje na pewien kryzys w dostępie do higienicznych środków menstruacyjnych na polskich oddziałach dla kobiet. Jak zostało zasygnalizowane wcześniej, odnotowywane były przypadki, w których produktów tych brakowało, a jeden zestaw higieny menstruacyjnej musiał wystarczyć 6 osadzonym kobietom⁷⁰.

⁶⁶ *Des protections menstruelles gratuites pour les détenues*. RTBF. 17.05.2022. <https://www.rtbf.be/article/des-protections-menstruelles-gratuites-pour-les-detenu-es-10994342> [dostęp: 14.07.2024].

⁶⁷ S. Bosquet: *Précarité menstruelle en prison...*

⁶⁸ Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy 1663 (2009) Kobiety w więzieniu. Parliamentary Assembly Resolution 1663 (2009) Women in prison. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17733&lang=en> [dostęp: 30.07.2024]; B. Stańdo-Kawecka: *Rezolucja 1663 (2009) Kobiety w więzieniu. Komentarz*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72–73: *Międzynarodowe standardy wykonywania kar*, s. 165.

⁶⁹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 marca 2008 r. w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodzinne (2007/2116(INI)). Dz.U.UE.C.2009.66E.49. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX%3A52008IP0102> [dostęp: 30.07.2024].

⁷⁰ M. Warchał: *Julia Maciocha: Znam zakłady karne...*

Pamiętać należy, że choć ograniczenie swobód skazanych stanowi integralną część kary pozbawienia wolności, to jednak stopień dolegliwości wynikający z samego faktu uwięzienia nie może naruszać podmiotowości i godności, które pozostawiono osadzonemu w jednostce penitencjarnej. W kontekście kary pozbawienia wolności odpowiednie zaspokajanie potrzeb higienicznych skazanych kobiet powinno być traktowane jako podstawowy standard, który zapewnia im minimum komfortu i szacunku. Bez zapewnienia takich środków kobiety w więzieniu narażone są nie tylko na problemy zdrowotne, ale również na poczucie wstydu i upokorzenia, co w dłuższej perspektywie będzie negatywnie wpływać na ich kondycję psychiczną oraz przebieg resocjalizacji. Brak dostępu do niezbędnych artykułów higienicznych może prowadzić do dodatkowego cierpienia, co sprzeczne jest z ideą humanitarnego traktowania osób pozbawionych wolności. Kobiety nie tylko powinny mieć dostęp do niezbędnych środków higieny, ale także należałoby im zapewnić warunki umożliwiające komfortowe i dyskretne ich używanie.

W odniesieniu do skazanych matek warto na zakończenie przywołać statystyki obrazujące skalę tego zjawiska. Dane pokazują, że każdego roku ok. 60 kobiet rodzi we francuskich więzieniach, a 96 dzieci trafia pod opiekę matek przebywających w izolacji⁷¹. W Polsce również rośnie liczba dzieci urodzonych w zakładach karnych – szacuje się, że co roku osadzone Polki rodzą do kilkudziesięciu niemowląt. Dane wskazują, że w samym 2023 r. na świat przyszło 44 dzieci, których matki przebywały w izolacji⁷².

Podobnie jak w Polsce, idea przebywania dzieci z matkami w jednostkach penitencjarnych wywołuje we Francji wiele kontrowersji. W literaturze francuskiej wskazuje się, że „problematyka ta rodzi zarówno pytania etyczne, jak i filozoficzne, a także stanowi wyzwanie dla organizacji więziennictwa”⁷³. Podobnie w polskim piśmiennictwie zwrócono uwagę na ewentualne negatywne konsekwencje tego uregulowania, w tym na fakt, że dziecko izolowane od świata zewnętrznego nie ma możliwości nawiązania relacji z innymi członkami rodziny⁷⁴. Istnieje też ryzyko, że kobiety mogą wykorzystywać macierzyństwo jedynie w celu złagodzenia

⁷¹ C. Hardy, K. M'Bailara: *Être parent en détention: le cas des mères incarcérées avec leur enfant*. In: *Parentalité(s) et après?* Réd. V. Meyer, S. Stella. Éditions Érès, Toulouse 2021, s. 225–240.

⁷² Rzeczniczka SW: *w więzieniach przebywa prawie 3,7 tys. kobiet; w 2023 r. osadzone urodziły 44 dzieci*. wnp.pl. 08.03.2024. <https://www.wnp.pl/parlamentarny/wydarzenia/rzeczniczka-sw-w-wiezieniach-przebywa-prawie-3-7-tys-kobiet-w-2023-r-osadzone-urodzily-44-dzieci,812471.html> [dostęp: 14.07.2024].

⁷³ N. Borgeaud-Garciandía: *Nurseries pénitentiaires*. «Déviance et Société» 2022, vol. 46, s. 453–487.

⁷⁴ N. Gniadek: *Matka i dziecko w zakładzie karnym...*, s. 148.

warunków odbywania kary pozbawienia wolności⁷⁵, nie uwzględniając perspektywy postpenitencjarnej⁷⁶.

Przedstawione zagrożenia i szanse związane z więziennym macierzyństwem wskazują, że w obu omawianych państwach jest ono złożonym i wieloaspektowym zagadnieniem z perspektywy polityki penitencjarnej. Ta złożoność podkreśla konieczność prowadzenia dalszych badań oraz systematycznego monitorowania sytuacji matek i ich dzieci przebywających w zakładach karnych⁷⁷. Mimo potencjalnych wad takiego rozwiązania zarówno polscy, jak i francuscy specjaliści przypominają, że jego głównym celem jest dobro dziecka oraz zapewnienie mu prawidłowego rozwoju⁷⁸, a także kształtowanie właściwych postaw macierzyńskich wśród osadzonych kobiet. Jest to kluczowe dla skutecznej resocjalizacji i może znacząco przyspieszyć jej przebieg⁷⁹. Dla rozwoju małego dziecka również jest niezwykle ważne, aby pozostawało w stałym kontakcie z matką. Jak pokazują badania, same skazane odczuwają ogromną radość z możliwości wypełniania swoich obowiązków macierzyńskich⁸⁰.

Zarówno w Polsce, jak i we Francji przepisy kładą nacisk na zapewnienie opieki zdrowotnej, w tym ginekologiczno-położniczej, kobietom ciężarnym i karmiącym oraz przewidują możliwość wprowadzania odstępstw od obowiązujących regulaminów, jeżeli jest to konieczne dla poprawy ich sytuacji. Porównanie stosowanych rozwiązań w obu tych państwach ukazuje jednak wspólny problem z pełną realizacją standardów humanitarnego traktowania osadzonych kobiet. Aby zapewnić im godne warunki odbywania kary pozbawienia wolności, niezbędne jest precyzyjne uregulowanie w przepisach prawa zasad dostępu do podstawowych produktów higienicznych, zarówno w Polsce, jak i we Francji.

Równocześnie pewne różnice, takie jak utworzenie we Francji jednostek penitencjarnych przeznaczonych wyłącznie dla kobiet czy objęcie oddziałów kobiecych nadzorem wyłącznie przez personel żeński, skłaniają do poszukiwania inspiracji w odmiennych rozwiązaniach. Dlatego porównanie tych praktyk stanowi istotny punkt wyjścia do dalszych badań oraz refleksji nad reformą systemów penitencjarnych w obu państwach.

⁷⁵ Ibidem, s. 147.

⁷⁶ A. Matysiak-Błaszczuk: *Obraz macierzyństwa uwięzionych kobiet a ich wczesnosocjalizacyjne doświadczenia życia rodzinnego*. „Resocjalizacja Polska” 2020, nr 20, s. 261–262.

⁷⁷ Ibidem, s. 262.

⁷⁸ C. Hardy, K. M'Bailara: *Être parent en détention...*, s. 230–231.

⁷⁹ A. Matysiak-Błaszczuk, E. Włodarczyk: *Macierzyństwo za kratami...*, s. 62–63.

⁸⁰ N. Gniadek: *Matka i dziecko w zakładzie karnym...*, s. 148.

Bibliografia

Literatura

- Arczewska M.: *Więzienne matki. Pomiedzy zachowaniem przywiazaniowym a transmisją międzypokoleniową*. „Prawo w Działaniu. Sprawy cywilne” 2020, nr 42, s. 9–37.
- Badowska-Hodyr M.: *Więź z rodziną i jej znaczenie w procesie inkluzji społecznej z perspektywy osadzonych kobiet odbywających kary długoterminowe*. „Probacja” 2017, nr 3, s. 47–68.
- Borgeaud-Garciandía N.: *Nurseries pénitentiaires*. «Déviance et Société» 2022, vol. 46, s. 453–487.
- Chmielewska J.: „Jestem bezsilna, mogę popłakać w ukryciu” – kobiety skazane na kary długoterminowe o dolegliwościach pobytu w więzieniu. „Resocjalizacja Polska” 2017, nr 13, s. 147–160.
- Ciosek M.: *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Gniadek N.: *Matka i dziecko w zakładzie karnym (doniesienie z badań)*. „Studia Gdańskie” 2007, T. 28, s. 143–149.
- Gordon M.: *Postępowanie ze skazanymi kobietami*. W: *Księga Jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988*. Red. A. Marek. Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990, s. 477–496.
- Hardy C., M'Bailara K.: *Être parent en détention: le cas des mères incarcérées avec leur enfant*. In: *Parentalité(s) et après?* Réd. V. Meyer, S. Stella. Éditions Érès, Toulouse 2021, s. 225–240.
- Matysiak-Błaszczyk A.: *Obraz macierzyństwa uwięzionych kobiet a ich wczesnosocjalizacyjne doświadczenia życia rodzinnego*. „Resocjalizacja Polska” 2020, nr 20, s. 249–265.
- Matysiak-Błaszczyk A., Włodarczyk E.: *Macierzyństwo za kratami*. „Pedagogika Społeczna” 2004, nr 2–4, s. 51–65.
- Polak A.: *Kobieta w zakładzie karnym: rozważania w świetle badań własnych*. W: *Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa*. Red. A. Nawój-Śleszyński, A. Leszczyńska. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 219–228.
- Polak-Kruszyk A.: *Macierzyństwo w zakładzie karnym. Zagrożenia i szanse z punktu widzenia polityki penitencjarnej*. „Humanities & Social Sciences Reviews” 2022, vol. 10, no. 5, s. 8–13.
- Przesławski T., Rokosz M.: *Komentarz do art. 87*. W: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*. Red. W. Sych. Wyd. 2. Lex 2024. <https://sip.lex.pl/#/commentary/587923985/767973/przeslawski-tomasz-red-sych-wojciech-red-kodeks-karny-wykonawczy-komentarz-wyd-ii?cm=URELATION> [dostęp: 10.07.2024].
- Rekosz E.: *Postępowanie z kobietami skazanymi na kary długoterminowe – kilka refleksji na marginesie badań*. „Stowarzyszenie Interwencji Prawnej” 2009, nr 2, s. 1–22.
- Sitnik K.: *Odmienności w wykonywaniu kary pozbawienia wolności wobec kobiet w obowiązującym ustawodawstwie polskim*. „Acta Erasiana” 2011, T. 1, s. 293–302.

- Sitnik K.: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet. W: Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne.* Red. A. Kwieciński. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013, s. 330–343.
- Skafiriak B.: *Kobiety w warunkach izolacji więziennej a ich readaptacja do życia na wolności. W: Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii i działań resocjalizacyjnych.* Red. B. Skafiriak. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007, s. 240–256.
- Stańdo-Kawecka B.: *Rezolucja 1663 (2009) Kobiety w więzieniu. Komentarz.* „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72–73: *Międzynarodowe standardy wykonywania kar*, s. 161–166.
- Teleszewska M.: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet.* Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2018.
- Waligóra B.: *Deprywacja potrzeb u osób pozbawionych wolności. W: Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce.* Red. B. Hołyst. Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1984, s. 54–63.

Akty prawne

- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 marca 2008 r. w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodzinne (2007/2116(INI)). Dz.U.UE.C.2009.66E.49. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX%3A52008IP0102> [dostęp: 30.07.2024].
- Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy 1663 (2009) Kobiety w więzieniu. Parliamentary Assembly Resolution 1663 (2009) Women in prison. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17733&lang=en> [dostęp: 30.07.2024].
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. T.j. Dz.U. 2023, poz. 2809 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy. T.j. Dz.U. 2024, poz. 706.
- Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. T.j. Dz.U. 2024, poz. 383 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2003 r. w sprawie trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek. Dz.U. 2003, nr 175, poz. 1709.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 grudnia 2016 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych. Dz.U. 2024, poz. 1406.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności. Dz.U. 2022, poz. 2847.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania. Dz.U. 2022, poz. 2848.

Zarządzenie z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie siedzib, terytorialnego zasięgu i szczegółowego zakresu działania dyrektorów okręgowych Służby Więziennej oraz struktury organizacyjnej okręgowych inspektoratów Służby Więziennej. „Dziennik Urzędowy Ministra Sprawiedliwości” 2021, poz. 320.

Instrukcja nr 2/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 21 listopada 2018 r. w sprawie postępowania z osadzonymi kobietami. https://ape.aws.edu.pl/pluginfile.php/196988/mod_page/content/32/instrukcja%20nr%202%20Dyrektora%20Generalnego%20S%C5%82u%C5%BCby%20Wi%C4%99ziennej%20z%20dnia%2021%20listopada%202018%20roku.pdf [dostęp: 30.07.2024].

Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z dnia 22 stycznia 2024 r. z wizytacji Oddziału Zewnętrzznego w Lublińcu Zakładu Karnego w Herbach. https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2024-03/Raport_KMPT_OZ_Lubliniec_%28ZK%20Herby%292023.pdf [dostęp: 30.07.2024].

Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z dnia 17 maja 2024 r. z wizytacji Zakładu Karnego Nr 1 w Grudziądzu. <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2024-05/Raport%20z%20wizytacji%20ZK%20Nr%201%20Grudzi%C4%85dz.pdf> [dostęp: 30.07.2024].

Orzecznictwo

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 lipca 2008 r. K 24/07. OTK-A 2008, nr 6, poz. 110. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/520496505?cm=DOCUMENT> [dostęp: 10.07.2024].

Źródła internetowe

Anelli L.: *Baby-blues carcéral*. La section française de l'Observatoire international des prisons. 14.03.2020. <https://oip.org/analyse/baby-blues-carceral/> [dostęp: 14.07.2024].

Bosquet S.: *Précarité menstruelle en prison: à quand la gratuité?* La section française de l'Observatoire international des prisons. 13.03.2020. <https://oip.org/analyse/precarite-menstruelle-en-prison-a-quand-la-gratuite/> [dostęp: 14.07.2024].

Centre pénitentiaire pour femmes de Rennes. La section française de l'Observatoire international des prisons. 06.01.2020. <https://oip.org/etablissement/centre-penitentiaire-pour-femmes-de-rennes/> [dostęp: 26.07.2024].

Code de procédure pénale. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154/ [dostęp: 14.07.2024].

Code pénitentiaire. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000045476241/2024-05-14/ [dostęp: 14.07.2024].

Dayan A.: *Femmes en prison: la double peine*. Le Point. 16.08.2023. https://www.lepoint.fr/societe/femmes-en-prison-la-double-peine-16-08-2023-2531797_23.php [dostęp: 20.07.2024].

- Des protections menstruelles gratuites pour les détenues*. RTBF. 17.05.2022. <https://www.rtb.be/article/des-protections-menstruelles-gratuites-pour-les-detenes-10994342> [dostęp: 14.07.2024].
- Femmes détenues*. La section française de l'Observatoire international des prisons. 06.01.2020. <https://oip.org/decrypter/thematiques/femmes-detenes/> [dostęp: 11.07.2024].
- Lemoine J.: *L'insécurité menstruelle dans les prisons françaises*. Grow Think Tank. 06.03.2023. <https://www.growthinktank.org/linsecurite-menstruelle-dans-les-prisons-francaises/> [dostęp: 14.07.2024].
- Maison d'arrêt de Versailles*. La section française de l'Observatoire international des prisons. 06.01.2020. <https://oip.org/etablissement/maison-darret-de-versailles/> [dostęp: 26.07.2024].
- Olszewska N.: *Prysznic dwa razy w tygodniu. Nawet jak ma okres. Paczkę podpasek daje jej więzienie, dokupić może w kantynie, są tampony: osiem za 12 zł*. Wyborcza.pl. Duży Format. 11.05.2020. <https://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,25930904,prysznic-dwa-razy-w-tygodniu-nawet-jak-ma-okres-paczke-podpasek.html> [dostęp: 10.07.2024].
- Penal Reform International: *Femmes privées de liberté : inclure la dimension genre dans le monitoring*. 2013. <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/05/Women-in-detention-FR.pdf> [dostęp: 20.07.2024].
- Rzeczniczka SW: *w więzieniach przebywa prawie 3,7 tys. kobiet; w 2023 r. osadzone urodziły 44 dzieci*. wnp.pl. 08.03.2024. <https://www.wnp.pl/parlamentarny/wydarzenia/rzeczniczka-sw-w-wiezieniach-przebywa-prawie-3-7-tys-kobiet-w-2023-r-osadzone-urodzily-44-dzieci,812471.html> [dostęp: 14.07.2024].
- Simon L., Touraut C.: *Exercer sa maternité en prison: Les cellules mère/enfant dans les établissements pénitentiaires français*. «Cahiers d'études pénitentiaires et criminologiques» 2020, n° 51, s. 1–12. https://www.justice.gouv.fr/sites/default/files/migrations/portail/art_pix/Cahiers_etudes_penitentiaires_et_criminologiques_n51_juin2020.pdf [dostęp: 14.07.2024].
- Statystyka penitencjarna roczna za lata: 2019, 2020, 2021, 2022, 2023. Opublikowano na stronie internetowej: <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> [dostęp: 21.07.2024].
- Statystyka penitencjarna roczna za rok 2023. Opublikowano na stronie internetowej: <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> [dostęp: 21.07.2024].
- Warchala M.: *Julia Maciocha: Znam zakłady karne, w których paczka podpasek przysługuje na sześć osadzonych*. Wysokie Obcasy. 08.08.2019. <https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,25068511,julia-maciocha-dla-co-trzeciej-z-nas-paczka-podpasek-to-niebagatelny.html> [dostęp: 30.07.2024].
- World Prison Brief – France*. <https://www.prisonstudies.org/country/france> [dostęp: 10.07.2024].
- Zakład Karny Nr 1 w Grudziądzu. Opis jednostki*. <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-nr-1-w-grudziadzu> [dostęp: 10.08.2024].
- Zakład Karny w Krzyżanówcu. Opis jednostki*. <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-krzyzowcu> [dostęp: 10.08.2024].